

A FŐKEGYÚRI JOG A RENDKÍVÜLI EGYHÁZI ÜGYEK KONGREGÁCIÓJA AGENDÁJÁN 1920 KÖRÜL¹

A főkegyúri joggal, illetve annak jogosítványával kapcsolatban a két világháború közötti Magyarországon eddig több tanulmány – legutóbb TENGELY ADRIENN – foglalkozott,² SALACZ GÁBOR³ pedig az egyik legfontosabb jogosítványát, a püspökök kinevezésének kérdését dolgozta fel átfogóan, szakkönyv formájában hazai levéltárak anyagára támaszkodva.⁴ Azonban kifejezetten a Szentszék szövegéből, vatikáni levéltári források alapján e jogot eddig még senki nem vizsgálta. Arról, hogy hogyan alakult a Szentszék véleménye az 1920-as évek fordulóján a főkegyúri joggal kapcsolatban, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülései adnak leginkább képet, melyek közül az 1919. február 2-ai és az 1921. november 8-ai foglalkozik szorososan a magyar királyi főkegyúri jog kérdésével, míg az 1922. július 30-ai a püspökkinevezések esetén alkalmazandó általános gyakorlattal.⁵ Ezeket szeretném tanulmányomban sorra venni. Mielőtt azonban a konkrét jegyzőkönyveket elemezném és rátérnék a belőlük levonható konklúzióra, fontosnak tartom

---

¹ Készült az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoportban.

² TENGELY ADRIENN, *A főkegyúri jog kérdése az első magyar köztársaságban*, Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára (szerk. Klestenitz Tibor), Budapest 2015, 189–199.

³ SALACZ GÁBOR (1902–1978) felfelé ívelő karrierjét, melynek betetőzéseként az 1940-es években a pécsi egyetem tanára lett, derékba törte a kommunista rendszer, 1951-ben világnézete miatt nyugdíjazták. Gondos részletességgel, aprólékossággal készített könyvei – melyek ADRIÁNYI GÁBOR *Dissertationes Hungaricae ex historiae Ecclesiae* sorozatában jelentek meg – máig alpműveknek számítanak. SALACZ GÁBOR, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918*, München 1974; Uő, *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*, München 1975; Uő, *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948–1964)*, München 1988; Uő, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*, Budapest 2002.

⁴ SALACZ, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*. A főkegyúri jog jogosítványával és a főkegyúr kötelességeivel kapcsolatban lásd: JOH[ANN] SURÁNGI, *Patronatsrecht in Ungarn*, Archiv für katholisches Kirchenrecht 78 (1898) 56–64; Prímási Levéltár (= PL), Serédi Jusztinián magánlevéltára, R doboz, a szepesi püspök 1938-as levelei között a főkegyúri jog jogosítványait összefoglaló lap.

⁵ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225; S.RR.SS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243; S.RR.SS. Rapp. Sess. 1922, Sessione 1255.

annak tisztázását, hogy miért éppen a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja tárgyalta a kérdést és milyen formában került erre sor.

I. A RENDKÍVÜLI EGYHÁZI ÜGYEK KONGREGÁCIÓJA SZEREPE, FELADATAI

E dikasztérium egyike volt a X. Pius (1903–1914) által 1908-ban a *Sapienti consilio* apostoli konstitúcióban felsorolt 12 kongregációnak.⁶ Egyházpolitikai kérdésekben a pápa tanácsadó szerve volt, főleg olyan ügyekkel foglalkozott, ahol az adott államok kormányaival kellett tárgyalni – általában ilyen volt a püspökök ki-nevezése és az egyházmegyék létesítése, megosztása. Feladatkörébe tartozott továbbá azon egyházpolitikai ügyek elintézése, amelyeket a pápa az államtitkár útján rábízott. Prefektusa a bíboros államtitkár, aki egyben az államtitkárságnak is a feje, titkára az államtitkárság egyházpolitikai osztályának vezetője. Tagjai hivatalból a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkára, a *Szent Officium* bíboros titkára, a kancellár bíboros és a datarius bíboros voltak.⁷ A kongregáció bíborosainak teljes listáját mindig az aktuális *Annuario Pontificio* tartalmazza.⁸

Évente több alkalommal gyűltek össze a pápa kérésére a világegyház jelentős kérdéseit – konkordátumtervezeteket, egy adott ország egyházpolitikájára, esetlegesen

⁶ A Pápai Állam megszűntét követően a dikasztériumok racionalizálására, s egyben a római Kúria átfogó reformjára 1908-ban került sor. Vö. AAS 1 (1909) 7–19. Az apostoli konstitúció összességében 12 kongregációt, 3 bíróságot, 5 hivatalt és 4 állandó bizottságot említ.

⁷ BÁNK JÓZSEF, *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, Budapest 1958, 55. Ahhoz, hogy mely bíborosok voltak hivatalból tagjai a kongregációnak, illetve szerepének, feladatának tisztázásához: S.R.R.SS. AA.EE.SS. Stati Ecclesiastici, Anno 1916–1938, pos. 305, fasc. 34, fol. 8^{rv}. XI. Pius pápa 1925. július 5-ei levelének másolata a bíboros államtitkárnak. Ugyanitt több kapcsolódó dokumentum.

⁸ Jelen lábjegyzetben az általam vizsgált időszakban a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja tagjai felsorolására szorítkozok, az egyes bíborosok tisztségét lásd a megfelelő üléseknél. Az *Annuario Pontificio* (= AP) 1919-ben a következő bíboros tagokkal rendelkezett: Vincenzo Vanutelli, Gaetano De Lai, Antonio Vico, Gennaro Granito Pignatelli di Belmonte, Basilio Pompilj, Rafael Merry del Val, Aristide Rinaldini, Pietro Gasparri, Andreas Frühwirth, Raffaele Scapinelli Léguigno, Filippo Giustini. A kongregáció titkára Bonaventura Cerretti, korinthuszi címzetes érsek, altitkára Francesco Marmaggi voltak. Vö. AP 1919, 386. 1920-ban Aristide Rinaldini és Filippo Giustini elhunytak, Francesco Marmaggi pedig ugyanettől az évtől bukaresti apostoli nuncius lett, így a lista 1921-re Giovanni Caglieroval, Teodoro Valfré di Bonzóval és Gaetano Bisletivel egészült ki, az altitkári posztot pedig Giuseppe Pizzardo vette át. Még szintén ebben az évben májusban Cerrettit párizsi apostoli nunciussá nevezte ki a pápa. Vö. AP 1921, 66, 243, 400. AAS 13 (1921) 276. 1922-re tovább bővült a kongregáció bíborosainak száma, Francesco Ragonésivel, Giovanni Taccival és Achille Rattival (az utóbbi 1922 februárjától XI. Pius néven lett pápa) – akiket az 1921. június 13-ai nyilvános konzisztóriumban kreált XV. Benedek pápa bíborossá –, Pio Tomasso Boggianival, valamint 1922-ben Luigi Sinceroval, Donato Sbarrettivel (a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1922. július 30-ai ülésen az utóbbi két bíboros nem volt jelen és írásbeli véleményüket sem csatolták a jegyzőkönyvhöz) és Oreste Giorgival. A titkár Francesco Borgongini-Duca, az altitkár Pietro Ciriaci lettek. Lásd AAS 13 (1921) 276, 325, 402; AAS 14 (1922) 48. 172; AP 1922, 410.

az egyház érdekeit sértő rendelkezésekre adandó választ, apostoli adminisztrátori vagy megyéspüspöki/érseki kinevezéseket, az egyházi javak kezelését vagy egy-egy sajátosan az adott országban jellemző kérdést – megtárgyalni, amelyről általában a jegyzőkönyvet készítő titkár referált a pápának. Ha több kongregáció hatáskörét is érintette az ügy, előfordult, hogy közösen vitatták meg az adott kérdést. Az ülések előtt nyomtatott füzetben foglalták össze a történeti előzményeket a részt vevő bíborosoknak, amelynek végén a válaszra váró kérdéseket, úgynevezett *dubium*okat sorakoztatták fel. Az előkészítő anyaghoz rendszerint mellékletben kapcsolódó forrásokat közöltek. Magukról a találkozókról jegyzőkönyvek készültek, melyekben a pontos dátum megjelölésén kívül szerepel: mely bíborosok vettek részt rajtuk, s röviden, hogy nekik egyenként és közösen mi volt a véleményük, milyen lépés megtételét tanácsolták a pápának az ügyben. Előfordul, hogy a jegyzőkönyv után az utóbbi rendelkezését is rögzítették. Az ülést követően pedig a bíboros államtitkár a pápa utasításait követve fogalmazta meg és kommunikálta a határozatokat.⁹

2. A BÍBOROSOK VÉLEMÉNYE 1919-BEN

1919-ben a főkegyúri jog azért került a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendájára, mivel Magyarországon, miután IV. Károly (1916–1918) 1918. november 13-án eckartsauai nyilatkozatában lemondott az államügyek intézéséről és előrevetítette, hogy elismeri a döntést, amely Magyarország jövőbeli államformáját meghatározza, még a köztársaság november 16-ai kikiáltása előtt megindult a disputa a főkegyúri jog gyakorlásáról. A kormány magának követelte, azt állítva, hogy átháramlott a köztársaságra és a köztársasági elnök hatáskörébe tartozik a gyakorlása, amelyet jogászprofesszorokból álló bizottság véleményének kikérésével szeretett volna alátámasztani. Először 1918. november elején a Budapesti Tudományegyetem jogászprofesszoraiból álló bizottság ülésezett, és arra a megállapításra jutottak, hogy a megválasztandó köztársasági elnök hatáskörébe tartozik a gyakorlása. 1918. november 14-én immár egyházjogászokkal kiegészült bizottság vitatta meg a kérdést Persián kormánybiztos felhívására.¹⁰ A kongregáció ülésének előkészítő anyaga csak az utóbbit említi, melynek a Szentszék tudomása szerint tagja volt az egyháziak közül Csizsárik János címzetes püspök, Hanuy Ferenc a budapesti egyetem kánonjogi professzora és Breyer István a vallás és közoktatásügyi minisztérium egyházi tanácsosa.¹¹ A konklúziójuk az volt, hogy a főkegyúri jog

⁹ Vö. Az S.RR.SS. levéltárában található jegyzőkönyvekkel, valamint: S.RR.SS. AA.EE.SS. Stati Ecclesiastici, Anno 1916–1938, pos. 305, fasc. 34, fol. 8rv.

¹⁰ TENGELY ADRIENN, *A magyar egyházak a forradalmak korában*, Eger 2011, 133; Uő, *A főkegyúri jog kérdése az első magyar köztársaságban*, 193–194.

¹¹ A jegyzőkönyv: S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225. A fentieket a nuncius már 1918. december 21-ei jelentésében említi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 28r. TENGELY ADRIENN az előző lábjegyzetben említett munkáiban az ankét további

átháramlott a köztársaságra. Így a kormány a Szentszék megkérdezése nélkül gyakorolhatja az ügyek vitelét és a püspökök kinevezését. Amíg nem születik konkordátum a Szentszékkel, a püspökök kinevezéséhez a szentszéki jóváhagyás megszerzése a püspökök feladata.¹² Csernoch János 1918. november 27-én számolt be a bécsi nunciushoz az ankét megállapításáról és sürgette a főkegyúri joggal kapcsolatos és az egyéb függő kérdések tárgyalás útján történő rendezését.¹³ Közvetlenül a bíborosok tanácskozása előtt, 1919. február 18-ai levelében is kérte a püspökök és más prelátusok kinevezési gyakorlatának mielőbbi megállapítását.¹⁴ 1919. március 12-ei levelében álláspontját bővebben is kifejtette: a főkegyúri jog nem szállt át a köztársaságra és abszurdnak tartja, ahogy a kormány véleményét történeti-jogi érvekkel igyekszik alátámasztani. Úgy véli, hogy amennyiben a kormány szeretne a Szentszékkel tárgyalni a kérdésről, ragaszkodni kell hozzá, hogy ne csak a vele járó jogokat követelje, hanem a kötelességeket is teljesítse.¹⁵

A tárgyalások már korábban megkezdődtek: 1918. december 6-án, majd 1919. március 6-án Persián kormánybiztos kíséretével Bécsbe utazott, hogy többek között e kérdésről is Valfré di Bonzóval tárgyaljon. Az utóbbi alkalommal azért is volt a kérdés még sürgetőbb, mivel időközben február 17-én a váci püspök elhunyt és a kormány e kinevezésnél is érvényesíteni szeretne volna főkegyúri jogát. A nuncius az előbbi eseményről 1918. decemberében, utóbbi eseményről 1919. márciusában számolt be részletesen az államtitkárnak, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja prefektusának.¹⁶ Az utóbbi alkalommal, március 7-én a tárgyaláson a vallás-

---

résztevőit – Gosztonyi Dénes miniszteri tanácsos az egyházi javadalmak osztályáról, Melchiár Kálmán, K. Kovács Gyula, Reiner János egyházbiztosok, Simonyi-Semadam Sándor keresztényszocialista országgyűlési képviselő, valamint Kmetty Károly közjogász – is sorolja.

¹² A jegyzőkönyv (S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225) szerint: „a püspökök”, az értekezletről kiadott közleményben: „a püspöki kar” feladata. Uo., valamint: SALACZ, *A főkegyúri jog*, 11–12.

¹³ ASV Arch. Nunz. Vienna, busta 795, fasc. 8, fol. 295r–296v. A forrást *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása* című tanulmányom mellékletében közöltem: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015 (szerk. Fejérdy András), Budapest 2015, 85–105, 106–107. Lásd még: SALACZ, *A főkegyúri jog*, 12–13; TENGYEL, *A magyar egyházak a forradalmak korában*, 137; TENGYEL, *A főkegyúri jog kérdése*, 192.

¹⁴ ASV Arch. Nunz. Vienna 795, fasc. 2, fol. 31–32, 31. Álláspontja a kérdésben már ebből a levélből is körvonalazható: a főkegyúri jog szerint megszűnt.

¹⁵ Uo., fol. 86r–88v.

¹⁶ A nuncius beszámolója röviden Persián látogatásáról a pannonhalmi főpátválasztás kapcsán Pietro Gasparriának írt levelében 1921. december 21-én – utalva arra, hogy a magyarországi problémákról további jelentést fog küldeni: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 27r–29v, 27v. Részletes jelentése: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, Anno 1918–1920, pos. 1340, fasc. 552, fol. 4–12 (a forrást magyar fordításával együtt ÉRSZEGI MÁRK AURÉL közölte: *Magyarország helyzete 1918 őszén a pápai nuncius szerint* című tanulmányában, Episcopus, archiabbas benedictinus, historicus ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70 éves születésnapjára [szerk. Somorjai Ádám O.S.B.–Zombori István], Budapest 2016, 358–364, 364–371). A márciusi látogatásról: ASV Arch. Nunz. Vienna 795, fasc. 2, fol. 33r–34v (ugyanaz még egy példányban: uo., fol. 35–38) – feljegyzések; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1340, fasc. 532, fol. 72r–86v). A nuncius

és közoktatásügyi miniszter egy *pro memoriát* is átnyújtott a nunciusnak, amelyben összefoglalta a kormány álláspontját. Röviden: azt kérték, hogy a Szentszék ismerje el, hogy a magyar királyok által gyakorolt főkegyúri jog korlátozás nélkül a köztársaság elnökére szállt át. Ezt egyfelől történeti és jogi érvekkel, másfelől a politikai célszerűséggel és a hazai katolicizmus érdekével igyekeztek alátámasztani. Az előbbi részeként azt bizonygatták, hogy a II. Szilveszter pápa (999–1003) által Szent István (997–1038) királynak megadott jogot a Szentszék mindig elismerte; akkor sem szűnt meg, amikor változtak az uralkodócsaládok a magyar trónon; valamennyi magának követelte és gyakorolta a főkegyúri jogot. Ugyanakkor ezt államfői minőségükben, azaz az állam vezetőjeként tették. Másfelől amennyiben a Szentszék nem ismeri el a köztársaság fejét megillető jogként, az Egyház helyzete lesz bizonytalanabb, nemcsak mivel a jelenlegi hatóságok meg lesznek sértve, hanem azért is, mivel a szélsőségesek ebben a helyzetben fegyvert kapnak a jövőbeli választásokra.¹⁷

Három hónappal az első találkozó után került tehát sor a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja bíborosainak találkozására 1919. február 2-án: azonban a főkegyúri jog nem egyedüli kérdésként, hanem egy kérdéskomplexum részeként került tárgyalásra. A tanácskozást előkészítő jegyzőkönyvben a következő *dubiumok* szerepeltek: **1.** Milyen álláspontot kellene a Szentszéknek Magyarországra és a szomszédos országok területi kérdéseiben elfoglalni? **2.** Milyen intézkedéseket kellene a magyar egyházi helyzettel kapcsolatban foganatosítani, különös tekintettel az egyházi alapokra, a katolikus autonómiára és a klerus viselkedésére? **3.** Milyen álláspontot foglaljon el a Szentszék a magyar kormány főkegyúri jogra vonatkozó igényeivel szemben? És végül: **4.** Milyen instrukciókat kellene a nunciusnak adni a pannonhalmi főapátválasztással kapcsolatban?¹⁸

Az előkészítő anyag magvát a nuncius beszámolója jelentették kiegészítve az Államtitkárságra beérkező egyéb információkkal – például lábjegyzetben említést tesz róla, hogy az új jugoszláv állam és a szlovén kormány is igényt formál a főkegyúri jog gyakorlására, az utóbbi kultuszminisztere ráadásul a ljubljanai nagypréposti székbe prezentálta is jelöltjét.¹⁹ Az előkészítő anyag szerzőjének – a bíborosoknak is

1919. március 25-én kelt és 27-én elküldött levele a bíboros államtitkárnak. A levél és mellékletei gépelt és helyenként kézírással javított vázlata: ASV Arch. Nunz. Vienna 795, fasc. 2, fol. 71r–92r.

¹⁷ A nuncius a fentieket részletezte március 27-ei jelentésében, illetve a vallás- és közoktatásügyi miniszter és kísérete látogatásáról készített feljegyzéseiben: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1340, fasc. 532, fol. 72r–86v; ASV Arch. Nunz. Vienna 795, fasc. 2, fol. 33r–34v (ugyanaz még egy példányban: fol. 35–38) – feljegyzések.

¹⁸ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225, „*Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii. Ungheria. Interessi religiosi. Gennaio 1919*”. Az előkészítő füzet Magyarország területi veszteségeit, bizonytalan helyzetét, az anarchiával határos közállapotokat és a magyar kormány politikáját részletezi, valamint ebben a helyzetben a papság és a püspökök viselkedését foglalja össze. Ezt követően tér rá a főkegyúri joggal kapcsolatos kérdések tárgyalására.

¹⁹ Arra, hogy az utódállamok is jogot formáltak a főkegyúri jogra, lásd például: S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania, anno 1923–1939, pos. 46, fasc. 42, ff. 27r–32v. A bucaresti nunciussal 1923. október 13-ai jelentése Gasparinak a kultuszminiszterrel és a külügyminiszterrel folytatott beszélgetéséről.

sugallt – álláspontja jól körvonalazható: az a része gondolkodik helyesen a papságnak, amely szerint a Monarchia bukásával a főkegyúri jog is megszűnt, azonban a kormány magának követeli és presztízskérdést csinál belőle.²⁰ Ennek egyik példája a pannonhalmi főapátválasztás, amely már egy ideje nem kanonikus módon történt: a kultuszminiszter által küldött képviselő jelenlétében 3 jelöltet állítottak, akik közül a király választott ki egyet és prezentálta a Szentszéknek. Hajdú Tibor Vendel főapát 1918. október 21-ei elhunytát követően is kérték a királyi képviselő kiküldését, de időközben megváltozott az államforma. A hatóságok ennek ellenére kinevezték a kiküldendő képviselőt. Ebben a helyzetben a szerzetesek a nunciushoz fordultak. Jándi Bernardin, a pannonhalmi kormányzó prior azt kérte, hogy még ez alkalommal a múltbeliek szerint járhassanak el, mivel így elkerülnék a konfliktust az új hatóságokkal, és hathatósan tudná védeni az új főapát a bencések anyagi javai és iskolái érdekeit. A nuncius válaszolt a bíboros államtitkárnak a kialakult helyzetet.²¹ Gasparri december 3-ai rejtjeles táviratában közölte, hogy a pápa a bizonytalan helyzet miatt a békeszerződés aláírását követő hat hónapra meghosszabbította a főapátság akkori vezetőinek felhatalmazását, tehát a főapát választást akkorra halasztotta.²² Ahogy a nuncius Pietro Gasparrinak írt 1918. december 21-ei leveléből kitetszik, a kormány ennek ellenére sürgette a megoldást, így Pannonhalmáról a kormányzó perjel megbízásából ismét egy szerzetes járt a nunciushoz, aki kérte, hogy engedje a Szentszék, hogy a kormánynak a bencések három jelöltet ajánlhassanak, sőt 1918. december 28-án Jándi Bernardin a pápához írt folyamodványt az ügyben.²³ A nuncius 1919 januárjában rejtjeles táviratában – tekintve, hogy az állam és egyház szétválasztására és a javak kisajátítására irányuló fenyegetések véleménye szerint inkább Persián, mint a kormány álláspontját tükrözik – azt javasolta, hogy a Szentszék ne engedjen a kormánynak, ragaszkodjon a decemberi utasításhoz. Gasparri 1919. február 7-ei rejtjeles választáviratában ennek megfelelően rendelkezett.²⁴

²⁰ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225, „*Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii. Ungheria. Interessi religiosi. Gennaio 1919*”.

²¹ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 237v, 257–267: Teodoro Valfré di Bonzo 1918. decemberi távirata (a nap megjelölése nélkül), illetve december 10-ei levele Pietro Gasparrinak.

²² ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3A, fasc. 5, fol. 174r. Az elküldött távirat másolata: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 24r.

²³ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 277–29v. Jándi Bernardin 1918. december 17-ei levele a nunciushoz, melyben kéri, hogy három jelöltet ajánlhassanak a kormánynak: ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 3A, fasc. 5, fol. 181r: December 28-ai folyamodványa a nunciushoz 1919. január 11-ei a bíboros államtitkárnak küldött levele mellékleteként: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, fol. 357–377.

²⁴ Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1322, fasc. 524, f. 54r: A távirat február 6-ára datált vázlata: uo., fol. 55r; az elküldött távirat: ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3A, fasc. 5, fol. 195r: Ugyanitt több kapcsolódó dokumentum, a nuncius levélvázlatai, Jándi Bernardin levelei stb.

A jegyzőkönyv maga nem jelzi, de vélhetően az előkészítő anyagban szereplő harmadik és negyedik *dubiumot* a második *dubium* alá sorolták be *d*) és *e*) pontként, ezért nem említi őket külön számozva. Az, hogy a titkár mikor számolt be a bíboros atyák véleményéről a pápának, és ő mit határozott a kérdésekben, a jegyzőkönyv végéről hiányzik, ugyanakkor a bíborosok véleménye jól kirajzolódik. Tekintsük át ezeket!

Gaetano De Lai²⁵ úgy vélte, hogy a főkegyúri jog a Habsburg-ház uralmával és az államforma megváltozásával – hiszen IV. Károly lemondott az államügyek intézéséről és Magyarország államformája köztársaság lett – megszűnt. Ellenben a kormány tárgyalhat a kérdésről a Szentszékkal. Gennaro Granito Pignatelli di Belmonte, aki 1904–1911-ig maga is volt bécsi nuncius,²⁶ egyetértett az előtte szólóval, azzal kiegészítve, hogy „*Austria*” elvesztette előjogait, amikor 1868-ban felmondta a konkordátumot és a felmerülő kérdéseket esetről-esetre kell megvizsgálni és eldönteni, hogy elfogadhatók, illetőleg tolerálhatók-e a Szentszék részéről *per modum actus*. Bár a bíboros nem részletezi, a szándék jelzése a konkordátum felmondására a Szentszék felé ténylegesen ehhez az évhez kötődik, apropóját pedig a birodalom átszervezése, két-pólusú monarchiává válása adta. Ugyanis Magyarország a kiegyezéssel ismét alkotmányos jogai birtokába lépett, a konkordátumot ellenben az uralkodó a nemzet véleményének kikérése nélkül akkor kötötte meg, amikor a magyar alkotmány fel volt függesztve, így a magyar nemzet részéről nem történt meg a szentesítése. Ezért 1867 után nem lehetett arra számítani, hogy becikkelyezik. S ahogy a Monarchia római követe 1868. február 2-án az államtitkárhoz intézett jegyzékében fogalmazott: egy olyan törvényt, amely csak a birodalom egyik felében érvényes, nehéz lenne a másik felében betartatni. Így a Szentszékkal egy új egyezmény létrehozását sürgette, melyhez a javaslatokat *pro memoria* formájában adta át. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1868. február 27-ei ülésén foglalkozott a kérdéssel.²⁷ Úgy határoztak, hogy egy nyugodt és doktrinális hangvételű *pro memoria*val válaszolnak, melyben a követ által átadott *pro memoria*ban megfogalmazott helytelen alapelvek ellen érvelnek, valamint egy méltóságteljes és tömör diplomáciai jegyzékkel és a pápától az uralkodóhoz intézett levéllel – ez utóbbi megírását IX. Pius (1846–1878) későbbre halasztotta.²⁸ 1870-ben újabb probléma merült fel a konkordátummal kapcsolatban – amelynek következtében a bíborosok szeptember 11-én ismét tanácskozássra gyűltek össze –; ugyanis az I. Vatikáni Zsinaton a pápai tévedhetetlenség kimondásával megváltozott az egyik szerződő fél jogi személyisége, így az osztrák fél erre való hi-

²⁵ 1908-tól a Konzisztoriális Kongregáció titkára. Vö. AAS I (1909) 111.

²⁶ A pápa 1911. november 27-én kreálta bíborossá. Vö. AP 1912, 28.

²⁷ Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria, Anno 1867–1868, pos. 362, fasc. 194, különösen: fol. 32v–33r. Valamint: S.RR.SS. Rapp. Sess. 1868, Sessione 389, n. 251.

²⁸ A további fejleményeket az 1870-es bíborosi tanácskozást előkészítő füzet részletezi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Rapp. Sess. 1870–1872, vol. 28, fasc. 2, Sessione 395, n. 257 (a kötet csak az ülést előkészítő füzetet tartalmazza, magát a jegyzőkönyvet nem); az előkészítő füzet és egyéb kapcsolódó dokumentumok (az ülést előkészítő anyaga, feljegyzések, újságcikkek): S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria, Anno 1867–1868, pos. 392, fasc. 198, fol. 30r–77v.

vatkozással mondta fel az 1855-ös birodalmi konkordátumot, visszavonva az ezt életbe léptető 1855. november 5-ei császári pátenst.²⁹ A konkordátum tehát, mint állami törvény Magyarországon 1867-ig, a kiegyezés jogérvénnyel bírt, ezt követően viszont nem került becikkelyezésre, sem az országgyűlés, sem a felelős magyar kormány nem ismerte el. Ugyanakkor – ahogy ADRIÁNYI GÁBOR írja – mint egyházi törvény az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as összeomlásáig érvényben volt, habár a gyakorlatba nem ment át.³⁰ Ennek fényében érthető Belmonte bíboros vélekedése.

Raffaele Scapinelli Léguigno, aki 1912–1916-ig szintén bécsi nuncius volt³¹ homályos utalást tesz a már vázoltakra, azzal, hogy Magyarország a konkordátum említése nélkül „büszkélkedik” apostoli jogokkal, habár a Szentszék hivatalosan nem ismerte el ezeket. Sőt, például javadalmak adományozásánál vagy egyházmegyei körülírásoknál a konkordátum alapján járt el.³² Filippo Giustini és Pietro Gasparri neve mellett a szűkszavú jegyzőkönyv csak annyit jegyzett meg, hogy a

²⁹ Uo. – Az 1855-ös osztrák birodalmi konkordátumhoz egypár alapvető szakirodalmi tétel: MAX HUSSAREK, *Die Verhandlung des Konkordats vom 18. August 1855. Ein Beitrag zur Geschichte des österreichischen Staatskirchenrechts* (Archiv für Österreichische Geschichte 109/2), Wien 1922; UŐ, *Die Krise und die Lösung des Konkordats vom 18. August 1855. Ein Beitrag zur Geschichte des österreichischen Staatskirchenrechts* (Archiv für Österreichische Geschichte 112/2), Wien 1932; ERIKA WEINZIERL-FISCHER, *Die österreichischen Konkordate von 1855 und 1933*, Wien 1960; GABRIEL ADRIÁNYI, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855*, Rom 1963; MONIKA SCHLICHTING, *Das Österreichische Konkordat vom 18. August 1855 und die Publizistik in Bayern* (Miscellanea Bavarica Monacensia 38–Neue Schriftenreihe des Stadtarchivs München 55), München 1974; KARL VOCELKA, *Verfassung oder Konkordat? Der publizistische und politische Kampf der österreichischen Liberalen um die Religionsgesetze des Jahres 1868* (Schriften des DDR. Franz Josef Mayer-Gunthof-Fonds 12–Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie 17), Wien 1978; ADRIÁNYI GÁBOR, *Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai*, Világtörténelem 15 (1993) ősz-tél, 45–51.

³⁰ ADRIÁNYI, *Az 1855-ös osztrák konkordátum*, 49.

³¹ Raffaele Scapinelli Léguigno 1918. december 19-étől a Szerzetesi Kongregáció prefekta. Vö. AAS II (1919) 30.

³² Bár Magyarországon polgári törvény erejével nem bírt, előfordult, hogy a magyar püspökök is hivatkoztak rá. A magyar püspöki kar ugyanis 1869-ben felmentést kért a konkordátum 22. cikkulusa alól, amely ütközött a magyar törvényekkel és egyben azt kérték, hogy az első káptalani méltóság betöltésénél az 1855 előtti gyakorlathoz térhessenek vissza. Ezt három évre meg is kapták. Ezt követően 1877-ig bezárólag egy-két püspök kérte a fakultás meghosszabbítását, amit meg is kaptak. 1894-ben a zágrábi érsek kérte a fakultást. Az egész püspöki kar nevében 1896-ban terjesztette elő ismét a kérést a magyar prímás. A kérdéssel a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja külön ülésen foglalkozott 1897. március 18-án. A felhatalmazást megkapták, hangsúlyozva, hogy betölthetik az első káptalani méltóságot, de csak *nomine S. Sedis e collatis consiliis cum Rege Aplico*. A magyar prímás a fakultást 1906-ban és 1911-ben meghosszabbíttatta. Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, 1894–1909, pos. 1026, fasc. 438; S.RR.SS. Rapp. Sess. 1897, Sessione 787. n. 557; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, Anno 1896–1911, pos. 1029, fasc. 440; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, 1911, pos. 1031, fasc. 441; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, 1911–1912, pos. 1032, fasc. 441; ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3A, fasc. 1. A további fejleményekről az utóbb említett *fasciculuson* kívül lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria–Ungheria, 1916–1917, pos. 1137, fasc. 478. Ahogy a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1921. november 8-ai ülésének előkészítő anyaga megjegyzi, a magyar püspökségek betöltésénél az uralkodó főkegyúri jogára hivatkozott. Vö. S.RR.SS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243.

válaszuk: „*negativa*”.³³ A kontextusból ítélve a főkegyúri jog kormányra történő átháramlására érthető. Összességében tehát úgy tűnik, hogy a bíborosok azon az állásponton voltak, hogy a Habsburg-ház uralmával együtt e Szentszék által adott privilegium megszűnt. A nunciusként a kérdésben részletes utasítás kiadására vélhetően mégsem került sor. Ezt támasztja alá, hogy a magyar kormány képviselőinek márciusi látogatásakor álláspontjuk írásbeli összefoglalását kérte tőlük a pápai követ, melyet a bíboros államtitkárnak továbbíthat, valamint többeknek a véleményét – köztük Csernoch Jánosét és Charmant Oszkár követét – is kikérte a kérdésben.³⁴ Nyilvánvalóan, ha a bíborosok valamelyik irányba állást foglaltak volna és erről jól körvonalazott utasítással rendelkezett volna, erre nem lett volna szükség. A főkegyúri jog körüli vita hamarosan – egy rövid időre legalábbis – okafogyottá vált: a 133 napos kommunista hatalomátvétellel, majd pedig az egymást váltó kormányok konszolidációs kísérleteivel.

3. A KONGREGÁCIÓ ÁLLÁSPONTJÁNAK FORMÁLÓDÁSA 1921-RE

A helyzet 1920 márciusában változott meg: Magyarország államformáját király nélküli királyságban határozták meg. Károly király az 1451. kánonra hivatkozva 1920. január 25-én kelt levelében lemondott kegyúri jogairól.³⁵ A levél melléklete azonban, melyben tisztázta, hogy pontosan miről is mondott le, hiányzott.³⁶ A lemondás a magánkegyúri jogaira vonatkozott, a főkegyúri jogára, amelyet akkor „ideiglenesen” gyakorolni nem tudott, igényt tartott.³⁷ Párhuzamosan az 1920/I. tc. 13.§-a kimondta, hogy a kormányzó a főkegyúri jogokat nem gyakorolja, ugyanakkor a javaslatához fűzött miniszteri indoklás tisztázta, hogy ez nem jelenti, hogy a

³³ Filippo Giustini 1914. október 14-től a Szentségi Fegyelmi Kongregációnak prefektusa volt. Vö. AAS 6 (1914) 525. Pietro Gasparri 1914. október 13-tól bíboros államtitkár (1922. február 6-án XI. Pius is államtitkárává nevezte ki, tisztségét 1930-ig viselte). Vö. AAS 6 (1914) 525; AAS 14 (1922) 171; AAS 22 (1930) 96–97.

³⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1918–1919, pos. 1340, fasc. 532, fol. 72r–86v.

³⁵ S. RR. SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1920–1921, pos. 1441, fasc. 579, fol. 65r.

³⁶ A Pietro Gasparrinak küldött kísérőlevélben Luigi Maglione svájci apostoli nuncius 1920. január 27-én kifejtette, hogy Ernst Karl Jakob Seydl eucarpiai címzetes püspök és Ófelsége házi káplánja amikor a levelet neki továbbította, jelezte, hogy az uralkodónak szándékában állt egy listát is hozzácsatolni azokról a javadalmakról, amik feletti kegyúri jogáról lemondott, de ez majd várhatóan 4–5 hét múlva lesz kész. Vö. S. RR. SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1920–1921, pos. 1441, fasc. 579, fol. 63rv, 63r.

³⁷ Vö. SALACZ, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése*, 29. A nuncius 1921. május 17-ei rejtjeles táviratában utalt rá Gasparrinak, hogy – általa meg nem nevezett de – hiteles forrásból értesült arról, miszerint a kormány Svájcba küldi képviselőjét, hogy vegye rá a királyt a nyilatkozatra, hogy csak magánkegyúri jogairól („*patronato relativo sui beni personali*”) mondott le. Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1920–1921, pos. 1441, fasc. 580, fol. 9r. E távirat vázlata: ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1/5, fol. 284r.

magyar állam e jogot a kormányzóság ideje alatt ne kívánná érvényesíteni.³⁸ Időközben megkötötték a trianoni békeszerződést és a Szentszék és Magyarország diplomáciai kapcsolatait is helyreállították; gróf Somssich József, Magyarország szentszéki követe 1920. július 26-án foglalta el római állomáshelyét, Lorenzo Schioppa nuncius pedig 1920. október 3-án érkezett Budapestre. A budapesti apostoli nuncius követutasításában az egyházmegyék helyzetének rendezése, az egyházi javak és kezelése mellett hangsúlyos szerepet kapott az egyházi javadalmak betöltésével és ezzel összefüggésben a főkegyúri joggal kapcsolatos kormányzati és szentszéki elképzelés.³⁹

Ilyen előzmények után került sor 1921. november 8-án a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja bíborosainak ismételt találkozására. A főkegyúri jog kérdése az osztrák birodalmi konkordátum megszűntnek nyilvánítása melletti kérdésként került napirendre, hogy ennek megszűntét is kimondják-e, mégis külön *dubium*ként. Ez annak fényében érthető, hogy a birodalmi konkordátumot IX. Pius pápa Ferenc Józseffel (1848–1916), mint osztrák császárral kötötte, míg az uralkodó 1867-től volt egyben megkoronázott magyar király is. A kiegyezéssel Magyarországon a magyar alkotmány ismét életbe lépett, s a nemzet megkérdezése nélkül kötött konkordátumot soha nem cikkelyezték be. Ehhez jött hozzá, hogy a magyar püspöki székekre prezentálásnál a király a főkegyúri jogára hivatkozott, amit a Szentszék hallgatólagosan tudomásul is vett. Továbbá 1918-ban a király Magyarországon csak az államügyek intézéséről, azaz uralkodói jogai gyakorlásáról, illetve a pápának küldött levelében 1920-ban, magánkegyúri jogáról mondott le. Ahogy 1921-ben tisztázta, főkegyúri jogáról nem. S míg az Osztrák Birodalom darabjaira hullott, a Magyar Királyság – az államforma 1920 márciusától ismét királyság –, ha megcsonkítva is, de tovább létezett. Sőt, a király kétszeri visszatérési kísérlete után a Habsburg-ház trónfosztására csak november 6-án került sor megtartva a ki-

³⁸ Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés irománya I, Budapest 1920, 23.

³⁹ A budapesti apostoli nunciatura létrejöttéről átfogóan: TÓTH KRISZTINA–TUSOR PÉTER, *Inventarium Vaticanum I, A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (CVH I/14), Budapest–Róma 2016, XLII–XLV. Részletesen: EÖRDÖGH ISTVÁN, *A pápai nunciatura újralakulása Magyarországon 1920-ban (Ismeretlen római dokumentumok alapján)*, TSz 39 (1997) 99–110; ÉRSZEGI MÁRK AURÉL, *Il ristabilimento delle relazioni diplomatiche tra la Santa Sede e l'Ungheria 1918–1920*, doktori értekezés, Trieszt 1998; Uő, „Egy kitörölhetetlen nap”. *A független Magyarország diplomáciai kapcsolatfelvétele a Szentszékkel. 1918–1920*, Távlatok 47 (2000) 114–117; TOMISLAV MRKONJIĆ, *Archivio della nunziatura apostolica in Ungheria (1920–1939)*, Gli archivi della Santa Sede e il regno d'Ungheria (secc. 15–20). In *memoriam di Lajos Pásztor (CVH I/4)* (a cura di Gaetano Platania–Matteo Sanfilippo–Péter Tusor), Budapest–Róma 2008, 255–288, 257–258; *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria. („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest”)*. aa. 1920–1939. *Indice 1235* (a cura di Tomislav Mrkonjić), Città del Vaticano 2010, különösen: 4–5; ÉRSZEGI MÁRK AURÉL, *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban*, Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015, 75–83. A Schioppa nunciatusnak diplomáciai missziója kezdetén felvázolt helyzetről és a neki adott utasításokról: TÓTH, *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása*, i.m. A nunciatusnak adott követutasításban változtak egy része a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1921-es fent tárgyalt ülésének előkészítő füzetében is feltűnik.

ráltság államformát, de ez ellen a király már előre tiltakozott⁴⁰ – a helyzet tehát bizonytalan volt –, továbbá, tekintve, hogy a gyűlés 2 nappal ezt követően volt, az előkészítő anyagban még nem lehetett benne.⁴¹ Innen érthető, hogy bár a konkordátummal egy ülésen, mégsem egy ügyként kezelték.

A jegyzőkönyvhöz MESZLÉNYI ZOLTÁN esztergomi kanonoknak *A főkegyúri jog és a forradalom* címmel megjelent könyvét csatolták magyarul és latinul, latinul megfogalmazott észrevételekkel. Ezek az olvasás során fennmaradt kétségeket fogalmazzák meg és öt pont köré csoportosulnak: a király vélhetően a konkordátum előtt is rendelkezett tényleges prezentációs joggal, amit a Szentszék még a konkordátumban is elismert; a konkordátum Magyarországon közjogilag soha nem volt érvényes; Károly király csak a kormányzásról mondott le, uralkodói jogairól nem; s ha le is mondott volna, nem lenne érvényes, mivel nem a törvényhozás két házának egyetértésével történt. Végül a kormányzót ideiglenesen, arra az időre választották, amíg a király uralkodói jogait gyakorolni nem tudja. Az észrevételek végkövetkeztetése, hogy a szerző érvelése a Szentszék számára a lehető legjobb: a Monarchia megszűntével a főkegyúri jog is megszűnt, így a köztársaság nem formálhat jogot a gyakorlására.⁴²

A legfontosabb kérdés a *ius supremi patronatus*s kapcsolatban, amit a Kongregáció ülését előkészítő, füzetszerűen egybefűzött anyag boncolgat, a jog történeti alapjainak vagy alaptalanságának tisztázása. Sok szerző ugyanis a főkegyúri jogot II. Szilveszter pápa bullájára vezeti vissza, amely az egyházszervezet kiépítéséhez különleges jogokkal ruházta fel az uralkodót. Werbőczy *Tripartituma* azonban nem említi Szilveszter pápa bulláját, hanem négy jogi argumentumot sorakoztat fel. Ezeket az ülést előkészítő füzet csak röviden említi meg. Az első pont, hogy Magyarországon az egyházak alapítása a királyok joga, így felettük a rendelkezés is őket illeti. A második érve, hogy a magyarság megtérése Szent István térítő tevé-

⁴⁰ Vö. 1921. október 29, 13 óra: a nuncius rejtjeles távirata Pietro Gasparrinak. Ebben tudatja, hogy a prímás visszatért Tihanyból és azt a hírt hozta, hogy a király nem hajlandó lemondani, még a fia javára sem, és törvénytelennek jelenti ki a detronizációt, ha azt a kormány deklarálná. Vö. ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1/2, fol. 116r; S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1921–1922, pos. 1483, fasc. 610, fol. 65r; Csernoch János 1921. november 18-án írt levelében szintén beszámol tihanyi látogatásáról és a Károly királlyal folytatott beszélgetéséről Gasparrinak: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1921–1922, pos. 1483, fasc. 611, fol. 50r–51v. A király prímásnak átadott – majd onnan a kultuszminiszterhez eljutó – detronizáció ellen tiltakozó levelének tartalmát, Angliába deportálása elleni tiltakozásával együtt a nuncius 1921. december 16-ai jelentésében közölte. Vö. uo., fol. 62r–65r.

⁴¹ A IV. Károly trónfosztásáról szóló törvényjavaslat elfogadására lásd: *Az 1920. évi február hó 20-ára birdetett nemzetgyűlés naplója* 13, Budapest 1921, 164. IV. Károly visszatérési kísérletével kapcsolatban több dokumentum: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria 1921–1922, pos. 1483, fasc. 609–611; ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1/2 (A Kisantant és az Antant képviselői részéről a kormánynya nehezedeő nyomás a nuncius rejtjeles távirataiból jól kirajzolódik).

⁴² A feljegyzések írója a „*jura seu privilegia Supremi Patronatus*” kifejezést használja. Vö. S.RR.SS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243. Latin verzióját Valfré di Bonzo juttatta el az altitkárnak Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria, Anno 1920–1923, pos. 764, fasc. 6, fol. 3r, 4–22 (Meszlényi munkájának latin változata).

kenységének köszönhető. A harmadik a jogi elévülés, azaz, Werbőczy szerint a pápa joga a javadalmak betöltésére ötszáz év alatt elévült, mivel ez idő alatt a magyar királyok gyakorolták. Végül a Konstanzi Zsinat, amely szentesítette is ezt a kiváltságot.⁴³ Az író szerint a főkegyúri jog eredete, csakúgy mint a Szilveszterbulla hitelessége, kétséges. Habár előfordulhat, hogy a konstanzi zsinaton tényleg sor került a bulla és a benne foglalt privilégium megerősítésére, csakhogy ez szövegében nem ismert és az sem világos, hogy a zsinat mely ülészakán bocsátották ki, pedig ez kulcsfontosságú lenne annak eldöntéséhez, hogy mennyiben érvényes a határozat. Továbbá a többi általa felhozott érveket sem tartja a Szentszék önmagukban perdöntőnek a királyi főkegyúri jog eredetének bizonyítása mellett, hiszen nagyobb egyházi javadalmakat nem lehet létrehozni pápai privilégium kieszközlése nélkül, a nép megtérítése önmagában nem elégséges indok, a jogelévülést pedig nem látja bizonyítottnak.⁴⁴ A király ellenben erre hivatkozott egészen a legutóbbi időkig. Például amikor 1911-ben Ferenc József Csernochot kalocsa-bácsi érsekké nevezte ki, a Szentszék szempontjából: prezentálta a Monarchia szentszéki ügyvivőjén keresztül eljuttatott levélben, az Államtitkárság a szokásos válaszformulával élt. A pápa rábólintva a prezentációra közölte az illetékes dikasztériummal a megfelelő utasításokat a megfelelő dokumentumok kibocsátására.⁴⁵

A probléma és a történelmi helyzet, ahogy itt láthattuk, már összetettebb, mint 1919-ben. Ennek megfelelően a bíborosok véleménye is sokkal megosztottabb a kérdésben, hogy sor kerüljön-e a főkegyúri jog megszűntének kimondására. Amiben többen is egyetértenek: nem lenne szerencsés konzisztórium nyilatkozatban állást foglalni róla. Ahogy Basilio Pompilj⁴⁶ nyilatkozott, különösen nem *opportunitus*, hiszen a királyság még létezik Magyarországon. Tehát az államforma és a

⁴³ A témáról és arról, hogy az érvek mennyiben állják ki a történetiség próbáját, kurrens összefoglalás: TUSOR PÉTER, *A konstanzi bulla „alkalmazása”. A magyar királyi főkegyúri jog a 15–16. században*, „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”. Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából (szerk. Bárány Attila–Pósán László), Debrecen 2014, 219–239; angol nyelven: Uő, *The Papal Consistories and Hungary in the 15th–16th centuries. To the history of the Hungarian Royal Patronage and Supremacy* (CVH II/4), Budapest–Rome 2012, 35–60. Werbőczy érvelésének kritikájához lásd még: CSIZMADIA ANDOR, *Die Entwicklung des Patronatsrechtes in Ungarn*, Archiv für Österreichisches Kirchenrecht 25 (1974) 312–315.

⁴⁴ Ugyanezeket a kérdéseket feszegeti a Lorenzo Schioppa nunciának diplomáciai missziója kezdetén adott utasítás (ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 32, fasc. 1/2., fol. 35r–49v). A forrást közölte: TOMISLAV MRKONJIC, *Archivio della nunziatura apostolica in Ungheria (1920–1939)*, Gli archivi della Santa Sede e il Regno d’Ungheria (secc. 15–20), 274–284. A fentieket vö. TÓTH, *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása*, 98–99.

⁴⁵ A vonatkozó dokumentumokat a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülésének előkészítő anyagában teljes terjedelemben közölték. Vö. S.R.R.SS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243. Stati succeduti all’impero Austro-Ungarico. Circa il concordato austriaco e il regio patronato ungherese, novembre 1921.

⁴⁶ 1908-tól a Zsinati Kongregáció bíboros titkára. Vö. AAS I (1909) 114.

király személye kulcsmomentum. Merry del Val⁴⁷ nyilatkozata ugyanezt sugallja: szerinte a magyaroknak a privilégium forrása mindig Szent István koronája, amely magába foglalja az összes királyi jogot (területi egységet is jelképez). Király viszont csak akkor van, ha megkoronázták. Az uralkodó privilégiumai mindazonáltal történetileg vitathatóak, ezért azt kellene mondani a kormánynak, hogy személyes kiváltságok és így nem szállhattak át a magyar kormányra.⁴⁸ Ő és Scapinelli egyenesen skizma veszélyét vizionálja arra az esetre, ha megszűntnek nyilvánítják e jogot. A jog történeti eredete bár kétséges: Gaetano de Lai szerint a kormánynak kellene bizonyítania, Pompilj szerint ugyanakkor valami alapjának kell lennie, hiszen Szent István építette ki az egyházszerületet Magyarországon. Frühwirth⁴⁹ pedig XIII. Kelemen pápa (1758–1769) 1758. augusztus 19-én Mária Teréziának írt idevágó brevét idézi. Valfré di Bonzo és Gasparri is azon a véleményen vannak, hogy a kérdés további tanulmányozása szükséges, a döntést tehát el kell halasztani. Abban azonban valamennyien egyetértenek, hogy a főkegyúri jog megszűnt a trianoni Magyarországon kívüli területeken. A kormány például Rozsnyóra szeretett volna 1920 szeptemberében prezentálni, amelyet azzal hárítottak el, hogy Magyarország aláírta a trianoni békeszerződést, így nem tartozik e püspökség Szent István koronája alá. A jegyzőkönyv végén szerepel, hogy a titkár még aznap jelentette a pápának a bíborosok tanácskozásának eredményét, aki jóváhagyta az ott meghozott határozatokat.⁵⁰

4. A PÜSPÖKKINEVEZÉSEK SZABÁLYOZÁSA 1922-BEN

Tehát a döntést elhalasztották. Akkor mégis hogyan szabályozzák a főkegyúri jog egyes jogosítványait, különösen a püspökök kinevezését? A feleletet a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1922. július 30-ai ülése adja meg, melyen a püspökök kinevezésekor adott politikai vétót tárgyalják, s melynek határozatait Magyarországra is érvényesnek tekintik, hiszen a főkegyúri jog, ha nem is szűnt meg, a főkegyúr nem tudja azt gyakorolni, nem tud prezentálni, tehát a jogköröket a kánonjog rendelkezései szerint a Szentszék gyakorolja.

Az ülés arra korlátozza a kormányok püspökkinevezésekben játszott szerepét, hogy megkérdje: van-e politikai típusú ellenvetésük a jelölt ellen. A találkozó a

⁴⁷ 1914. október 14-től a Szent Offícium bíboros titkára. Vö. AAS 6 (1914) 525.

⁴⁸ E meggyőződést képviselte Somssich szentszéki követtel folytatott beszélgetése során Borgonini Duca is. Megjegyezte, hogy mindamelllett, hogy a Szentszéknek azokkal az államokkal, ahol nincs konkordátum, egységesen kell eljárnia, nem ismerheti el az egyiknél azokat a jogokat, amiket a másikonál nem, a Szentszék kész mérlegelni a magyar szempont helyességét, ha a kormány képes meggyőző érvekkel és okmányokkal bizonyítani azt. Vö. PL, Cat. D/C, 540/1922 in 1662/1922 in 2836/1922 in 3465/1922. Somssich 1922. január 18-ai levele.

⁴⁹ Domonkos szerzetes, a pápa 1915. december 6-án kreálta bíborossá. Vö. AP 1916, 50.

⁵⁰ Vö. S.RR.SS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243.

„politikai” terminus jelentését tisztázta. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának bíborosai öt *dubiumra* keresték a választ: **1.** elfogadható-e a kormány részéről politikai ellenérvként, ha a jelölt más államformában gondolkodik, mint a kormány? **2.** ha a jelölt a nemzeti egységről máshogy gondolkodik, mint a kormány? **3.** s az, ha a kormány pártállása eltér a jelöltétől? **4.** Ezeken kívül létezhet más elfogadható politikai ellenérv? **5.** Végül: alátámasztásukra elégséges a jelölt csak kevesek által ismert magánvéleménye, vagy szükséges, hogy nyilvánosan ismert legyen a felfogása – például újságcikkekben vagy politikai jellegű összefoglalóknak ismertesse azt?⁵¹

A bíborosok egyetértettek abban, hogy ha a jelölt másként gondolkodik az államforma kérdésében, mint a kormány, az csak akkor kizáró ok, ha nyilvánosan hirdeti e meggyőződését. Hasonlóan vélekedtek a második pontban, ha a nemzeti egységről van a jelöltnek a kormányétól eltérő véleménye. Ezekben az esetekben tehát elfogadható a politikai vétó. A harmadik és negyedik *dubiumra* adott válaszban is egyetértés mutatkozott a bíborosok között: a jelölt pártpreferenciájára nem hivatkozhat a kormány politikai ellenérvként, hiszen a kormányon lévő erők gyakran változnak, egyéb politikai természetű ellenérvet pedig nem hozhat fel az adott kormány. A pártpreferenciával kapcsolatban Pietro Gasparri javasolta, hogy habár az ilyen jellegű ellenzése a jelöltnek nem vehető számításba, lehetne az egyes esetekben egyelőre nem szorgalmazni a kinevezést, ellenben ha az államforma vagy a nemzeti egység kérdésében gondolkodik máshogy a jelölt, akkor véglegesen ki kellene zárni. A negyedik *dubiumra* mindössze Giovanni Tacci kardinális⁵² hozta fel ellenérvként, ha a jelölt nem beszél az ország nyelvét vagy az adott régióban használt legfontosabb nyelveket. Merry del Val bíboros véleménye szerint, inkább azt kellene figyelembe venni, hogy a jelölt rendelkezzen a szükséges kvalitásokkal a püspökséghez, mint a nyelvtudást – különösen ahol nagyon kevés jelölt jöhet szóba –, hiszen az új püspök megtanulhatja a nép nyelvét vagy olyan általános helynököt választhat, aki beszéli azt. A jegyzőkönyv végén Ciriaci altitkár azon megjegyzése olvasható, miszerint a pápának még aznap jelentést tett az ülésről, aki elfogadta a kongregáció bíborosainak határozatait.⁵³

E kitekintésből is kitetszik, hogy a Szentszék, mindamellet, hogy az egyes esetekben igyekezett minden körülményt megvizsgálni és annak fényében meghozni a döntést, globálisan gondolkodott, a püspökkinevezések terén mindenhol általánosan érvényes szabályozást igyekezett bevezetni és – ahol nem volt már létező

⁵¹ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1922. Sessione 1255. Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari. Circa il „nulla osta” governativo nella nomina dei Vescovi, luglio 1922.

⁵² XV. Benedek pápa az 1921. június 13-ai nyilvános konzisztóriumban kreálta bíborossá, majd a Zsinati Kongregáció, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Keleti Egyház Kongregációja bíborosai közé nevezte ki. Vö. AAS 13 (1921) 325.

⁵³ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1922, Sessione 1255.

konkordátum – az államokkal kötendő egyezményekben is ezeket az egységes szempontokat szem előtt tartani.⁵⁴

5. ÖSSZEZÉS

Összegezve: a magyar királyi főkegyúri jog kérdésében a Szentszék álláspontja az 1920-as évek fordulóján némileg változott. 1919-ben az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával és az államforma megváltozásával azon a véleményen voltak, hogy a jog megszűnt, nem háramlott át a köztársaságra. Bár a jegyzőkönyv végén nem szerepel, hogy a bíborosok véleményét mikor ismertette a jegyzőkönyvet vezető titkár a pápával és ő hogy vélekedett, feltehető: a bizonytalan helyzetre tekintettel végleges határozat nem született. 1921-ben Magyarország államformája ismét királyság volt, sőt, az államügyek gyakorlásától visszavonult király sem mondott le főkegyúri jogairól – habár azokat gyakorolni nem tudta. Bár a történeti előzményeket nem sikerült hitelt érdemlően bizonyítani, a pápa a múltban hallgatólagosan ezeket az apostoli jogokat elismerte. Ez vezetett a téma elnapolásához, a kérdés további tanulmányozásához. A főkegyúri jog jogosítványai felfüggesztésre kerültek és az átmeneti időre ismét a kánonjog rendelkezései léptek érvénybe. A Szentszék a főkegyúri jog egyik legfontosabb jogosítványát is jelentő püspöki kinevezéseknél egy nemzetek feletti, általánosan érvényes normát igyekezett következetesen érvényre juttatni: a kánonjog szerinti betöltést, annyi engedményt téve a kormányoknak, hogy politikai jellegű vétót emelhettek a jelölt ellen. Mivel a főkegyúr akadályoztatva volt jogai gyakorlásában, illetve később személye még nem volt meghatározott, ez alól Magyarország sem lehetett kivétel. Az átmeneti állapot azonban elhúzódott, s csak 1937-ben került a kérdés átfogóan ismét a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának napirendjére.⁵⁵

⁵⁴ A fentiek alátámasztására lásd a 48. lábjegyzetben leírtakat. Arra, hogy a magyar kormányt az 1920-as évek fordulóján élénken foglalkoztatta a főkegyúri jog, különösen a püspökök kinevezésének mikéntje, meggyőzően tanúskodnak a PL Cat. C/D 3465/1922 alatti dokumentumok. A kérdésnek különös aktualitást adott Várady Lipót Árpád kalocsa-bácsi érsek súlyos betegsége, majd halála. Arra, hogy a Szentszék – a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja bíborosainak a főkegyúri jogra vonatkozó döntést elhalasztó határozata ellenére – szintén foglalkozott a kérdéssel lásd például: ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1/1; S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1922–1926, pos. 13, fasc. 21.

⁵⁵ Serédi Jusztinián javaslatára és a kongregáció 1937-es ülésére röviden utaltam: *A szombathelyi egyházmegye története Grósz József egyházkormányzása idején (1936–1944)* (CST I/2), Budapest 2015, 23–24. Részletesen CSÍKY BALÁZS írt róla: *Szerédi Jusztinián javaslatára a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben*, Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015, Budapest 2015, 127–145.

FÜGGELÉK⁵⁶

I.

Róma, 1919. február 2.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülésének jegyzőkönyve
(S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225 – *manusc.*)

Sess. 1225 Domenica 2 Febbraio 1919

Eminentissimi De Lai, Granito di Belmonte, Frühwirth, Scapinelli, Giustini, Gasparri

Primo Punto.

De Lai: Si risponda al Primate gentilmente, si farà quel che si può p.e. scrivere a Parigi senza troppo calore e mantenendo il concetto della S. Sede circa le aspirazioni nazionali.

Gasparri comunica le informazioni del Vescovo di Spalato. Una commissione Dalmata lo aveva invitato a recarsi a Parigi. Egli preferisce d'andarvi da sé, con propositi di moderazione. Comunicò i suoi propositi al Comandante d'una nave italiana. Questo rispose da parte del governo italiano mettendo a disposizione la nave ed accogliendo ed encomiando. Intanto il Ministero degli Interni faceva gravi premure perché s'impedisse questo viaggio. Così il Governo se ne lava le mani. Il Cardinale ha scritto a Monti chiedendogli di confermare quanto risulterebbe dalle apparenze.

Granito di Belmonte: Non c'è che fare il Primate deve conoscere la situazione della S. Sede. D'altra parte ci troviamo davanti ad una vera esplosione di sentimenti nazionalistici; la S. Sede non può intervenire contro. Anche una lettera garbata potrebbe compromettere. Si scriva al Nunzio ed al Primate che la S. Sede potrà adoperarsi *accepta occasione* senza impegno alcuno. Il Primate stesso confessa che i popoli hanno ragione e promette da parte del Governo Ungherese del futuro!

Frühwirth: Convieni dal lato politico; quanto agli interessi religiosi si diffonde a rilevare il dissidio tra gli Czechi e gli Slovacchi. Bisogna proteggere gl'interessi religiosi; ma dopo la sistemazione politica. Raccomandare a Parigi i diritti di lingua e di culto. Se i Romeni entrano, la Chiesa ne soffrirà per i Rumeni stessi.

⁵⁶ A fentiekben mindössze a jegyzőkönyvek szövegének közlésére szorítkozom, magyar nyelvű kivonatot nem közlök, mivel tartalmukat a tanulmányom szövegében részletesen ismertettem. A jegyzőkönyvek írója a bíborosok neveinek és a fontosnak tartott kifejezések aláhúzásával tagolta a szöveget. Az előbbit az első közölt jegyzőkönyvben két aláhúzással, a másodikban szaggatott aláhúzással, a harmadikban szimpla aláhúzással jelölte. E tanulmánykötet formai apparátusának sajátosságaihoz igazodva, ezeket egységesítve az összes, eredetileg aláhúzással jelölt szöveget kurziváltam. Az egyes bíborosok véleményének részletezésekor nevük után a forrásokban hol kettőspont, hol gondolatjel szerepelt, ezeket kettőspontra egységesítettem. Ahol nem volt utána írásjel, oda nem tettem. A jegyzőkönyv elején egymás alatt felsorolt, üléseken jelen lévő bíborosok neveit szintén formai okokból egymás mellé rendezve közlöm. A *dubium*okat vagy megtárgyalandó pontokat jelölő sorszámozokat is egységesítettem, mindenhol betűvel írtam ki őket.

Scapinelli: Cautela. Non si può favorire l'Ungheria sia pure cattolica contro le aspirazioni di questi gruppi etnici pure essi cattolici.

La S. Sede deve mantenersi neutrale. Rispondere al Primate senza urtare il Governo Ungherese *che gli sta dietro* ma senza compromettersi.

Giustini: Conviene. Nei casi particolari, sotto l'aspetto religioso presentandosi l'occasione. Non si tratta tanto di rispondere all'Arcivescovo, quanto di riferirsi alla situazione.

Granito: Se come la S. Sede potrebbe rivolgersi alla Conferenza?

Giustini: Può esercitare la sua influenza trovando qualche via.

De Lai: La S. Sede si è già pronunciata riconoscendo le *giuste* aspirazioni.

Giustini: Si risponda al Primate nel modo più evasivo pel tramite della Nunziatura.

Gasparri: Poi il Primate si raccomandi per questo in occasione della venuta di Wilson a Roma La S. Sede non può entrare in simili questioni. *Capta occasione*; ma quale? Se come raccomandare l'Ungheria al Congresso? in che termini? Dunque risposta evasiva al Primate. La S. Sede ha già dichiarato di riconoscere le aspirazioni nazionali e almeno in via provvisoria i nuovi Stati. Il Nunzio ha avuto istruzioni in materia, questo si sa. D'altra parte anche con l'Ungheria esistono buone relazioni.

Secondo Punto.

De Lai: 1) Nel dare quei milioni senza permesso si è violato la legge canonica. Del resto la Chiesa si faccia avanti. Reintegra case e un po' di terreni esigendo indennità cioè rendite meglio insomma farsi avanti anziché lasciarsi inevitabilmente sorprendere. Così l'autonomia cattolica riuscirebbe inutile. Quanto all'atteggiamento del Clero, ci sono dei punti inaccettabili e la Chiesa deve pronunciarsi *presto*. Ad 6 *nihil* ad 8 *nihil* 9 andrebbe per via 10 stiamo assistendo. 13?? 20!!! Dunque per i fondi ecclesiastici i Vescovi facciano da *se* cedendo e riservandosi qualche cosa.

Niente autonomia.

Granito: Non è il caso di prendere in considerazione tali abusivi postulati. Per i fondi niente misure generali ricorrono i Vescovi nei singoli casi. Infatti o si dovrebbero esigere le rendite attuali o *no*. Se *no* non si potrebbero mantenere le opere se si la cessione sarebbe illusoria.

Quanto all'autonomia *in decisis* riguardo all'atteggiamento del clero resistere con severità massima.

Il ...⁵⁷ alimenta tutto. Si risponde energicamente senza prendere in nessuna considerazione i punti in discorso.

Frühwirth: L'autonomia non ha mai attecchito, è una imitazione protestantica. Ammettendola in questo momento si verificherebbe un'infiltrazione di principi

⁵⁷ A szó olvasata bizonytalan (Pronzka?). Mivel a kongregáció ülésének előkészítő füzetében Prohászka Ottokárt emelték ki, aki a leírás szerint a püspöki karból a Papi Tanáccsal szimpatizált, radikális demokrata volt és már évek óta a magyar egyházszervezet teljes reformjának szükségességét hirdette – meglehetősen kétértelmű mondatokat és kifejezéseket használva –, melyhez a papok e szerveződését jó eszköznek tartotta, elképzelhető, hogy a jegyző a nevet elírta, és a bíboros esetleg a székesfehérvári püspökre céltott.

laici autonomi. Per il momento non si può risolvere nulla circa i latifondi. I fondi ecclesiastici messi a disposizione dello Stato finirebbero in mano degli Ebrei. La moneta ungherese è svalutata (questo per l'autonomia). Dunque i Vescovi ricorrono nei singoli casi. La S. Sede però dovrebbe un giorno istituire una revisione delle amministrazioni Vescovili, a. l. con un Visitatore Apostolico da mandarsi a suo tempo. Allora si avrà una base.

Gli Emi notano le difficoltà *anche permanenti* contro una visita simile.

Scapinelli: a) Se il Governo è disposto a compensi, va bene, diversamente meglio lasciare lo *stato quo*. Si tratta anche dei beni costituenti il *fundus religionis* et scholarum (a cui riferivasi esclusivamente il progetto antico dell'autonomia, fondo ora amministrato dal Governo). L'autonomia proposta ora abbraccierebbe tutto.

Quanto all'atteggiamento del clero, la S. Sede parli chiaro e forte sulla disciplina ecclesiastica.

*Giustini:*⁵⁸ *ad a et b nihil innovandum et ad mentem:* a suo tempo invio di un visitatore per inventariare.

ad e omnino reprobandum, senza prendere in considerazione nessun punto. Esempio contagioso: si pensi ai preti che tornano dalla milizia. Principiis obsta.

Gasparri: L'autonomia non è da approvarsi ha presentato sempre difficoltà: per il clero si ...⁵⁹, proibendo anche le riunioni.

De Lai: Quanto al patronato esso è finito colla Casa d'Asburgo. Se il Governo vuole, tratti colla S. Sede.

Granito: conviene, tanto più che l'Austria aveva perduto i suoi privilegi nel 1868 denunciato il Concordato. La S. Sede continua ad ammettere o tollerare nei singoli casi *per modum actus*.

Scapinelli: Ciò vale specialmente dell'Ungheria, ove senza parlare del Concordato si vantavano i diritti apostolici. La S. Sede non li ha riconosciuti formalmente. Alcuni ripugnasero (p.e. conferire benefici – circoscrizioni diocesane) la S. Sede da parte sua agiva anche in Ungheria secondo il Concordato coll'Imperatore e Re.

Giustini e Gasparri convergono. – risposte negativa –

2.

Róma, 1921. november 8.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülésének jegyzőkönyve
(S.RR.SS. Rapp. Sess. 1921, Sessione 1243 – *manusc.*)

Congregazione Particolare
Stati succeduti all'Impero Austro-Ungarico
Circa il concordato austriaco e il regio patronato ungherese

⁵⁸ Innen a jegyzőkönyv vezetése más kézírással.

⁵⁹ A szó többször átírt, olvasata bizonytalan.

(Ved. Ponenza a stampa)

8 novembre 1921

Eminentissimi De Lai, Pompilj, Merry del Val, Scapinelli, Frühwirth, Valfré, Gasparri

Mons. F. Borgongini Duca Pro-Segretario

Al Primo Dubbio

Emo De Lai: Ritiene che nessuno Stato è succeduto al patto concordato; le ragioni della ponenza sono perentorie. Lui meraviglia come il Governo italiano possa fare obiezioni, se perfino il Mortara – quando era al potere – riconobbe che il Concordato non aveva valore essendo stato stipulato con l’Austria. Del resto la Concistoriale ha già nominato i vescovi di Trieste e di Bressanone senza badare al Concordato. Se il Governo ha ceduto pei benefici maggiori, cederà per i minori. – Quanto alla ragione affacciata dai vescovi delle nuove Provincie, risponde che il *Fundus religionis* deve avere dei beni immobili nelle varie provincie e il Governo ora difficilmente li toccherà. Ad ogni modo non è il caso per un piccolo interessa di sacrificare un principio.

Emo Pompilj: Concorda con l’Emo De Lai, aggiunge che il Governo italiano, pur fondandosi su ragioni non vere, tende a fare quello che ha fatto per Venezia e per il Napoletano. Ad ogni modo, in tutti i casi, dal Governo c’è da sperare poco. – È del parere che nell’allocuzione si enunci il principio generale che i concordati (in plurale) sono decaduti (senza scendere a particolari) aggiungendo che si è pronti a trattare con gli Stati nuovi.

Emo Merry: si associa. Crede che il governo non farà opposizione, anzi sarà contento che la Jugoslavia non avrà tanta voce in capitolo nella nomina degli slavi in Dalmazia. Del resto se il Governo non riconoscerà la decisione della S. Sede, si farà anche per le nuove provincie la Barletta delle nomine simultanee come per Venezia e le altre sedi di nomina regia.

Emo Scapinelli: si associa.

Emo Frühwirth: Sa per esperienza che il *Fundus religionis* nell’antico impero era costituito da una cassa centrale, che sussidirà il Culto di tutto il territorio, talvolta stornando le rendite di una provincia ricca a favore di un’altra povera. Tale fondo centrale evidentemente ora deve essere ridotta a niente. Debbono restare però nelle varie provincie i beni immobili. È da osservare ad ogni modo che tali beni sono di qualche entità nel Goriziano e nel Tirolo, ma in Dalmazia non esistono quasi affatto. – Tutto considerato è difficile che il Governo italiano voglia inasprire le popolazioni delle nuove provincie rifiutando – almeno al principio – di pagare quanto è dovuto dal *Fundus religionis*. – Piuttosto ...⁶⁰ della repubblica Austriaca, che rifiuterà (data la sua tendenza a sinistra) di stipendiare il Clero se si denuncia il concordato.

⁶⁰ A kifejezés olvasata bizonytalan.

Emo Valfré: Non condivide i timori dell' Emo Frühwirth quanto all'Austria. Nel resto si rimette a ciò che è stato detto dagli altri.

Emo Gasparri: Dice che la Santa Sede ha già preso posizione ed ha dichiarato al Ministro Beneš, al principio del presente anno, che la Cecoslovacchia non succede nei privilegi concordati con l'Impero A-U.

Si conchiude di rispondere al Primo Dubbio:

Affirmative et fiat declaratio generalis non solum circa Concordatum Austriacum sed etiam circa Bullas Concordatas Germaniae.

Al Secondo Dubbio

Emo De Lai: Siccome il privilegio non è storicamente provato, tocca al Governo Ungherese darne le prove, e fino che non le dia, il privilegio non esiste. Non crede opportuno una dichiarazione in Concistoro.

Emo Pompilj: S. Stefano ha dotato le Chiese passato, quindi ci deve essere un fondamento per il Privilegio. Però la questione storica deve essere trattate a fondo. È contrario ad una dichiarazione Concistoriale, anche perché il regime monarchico in Ungheria ancora sussiste.

Emo Merry: Per gli Ungheresi l'origine del privilegio è sempre la *Corona* di S. Stefano, che con una specie di feticismo tradizionale, si ritiene contenere materialmente tutti i diritti regii, donde il principio: *Non est rex nisi coronatus*. Non crede opportuno la dichiarazione, anche perché vi sarebbe pericolo di uno scisma. – Poiché d'altra parte i privilegi del Re sono discutibili del punto di vista storico, è bene in futuro nelle trattative seguire questa linea: dire al governo che tali privilegi – di qualsiasi natura essi fossero – erano personali e quindi non sono passati al governo ungherese.

Emo Scapinelli: insiste sul pericolo di uno scisma.

Emo Frühwirth: Crede che i privilegi del *Re Apostolico* abbino qualche fondamento storico e cita in proposito il Breve di Clemente XIII a Maria Teresa del 19 agosto 1758. Ad ogni modo è del parere che la questione da studiata ancora.

Emo Valfré: È del parere che bisogna ancora studiare. Ha consegnato in proposito a Mons. Pro-Segretario uno studio di un ungherese, compilata sui documenti (Lo studii annesso alla presente posizione).

Emo Gasparri: È di opinione che una dichiarazione formale è prematura. È certo però che il Patronato è cessato nei territori fuori di Ungheria (E in questo tutti gli Emi convengono).

Si conchiudere di rispondere al Secondo Dubbio: *Dilata et nova studia ineuntur.*

Et facta eadem die Beatissimo Patri per me infrascriptum relatione, Illmus resolutiones Emorum Patrum approbare dignatus est.

F. Borgongini Duca
Pro-Secretarius

3.

Róma, 1922. július 30.

*A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülésének jegyzőkönyve*⁶¹(S.RR.SS. Rapp. Sess., Sessione 1255 – *manusc.*)

Congregazione plenaria del 30 luglio 1922

Sessione 1255

Circa il „nulla osta” governativo nella nomina dei Vescovi

(V. Ponzona a stampa)

Eminentissimi Vico, Granito di Belmonte, Merry del Val, Frühwirth, Scapinelli, Boggiano, Tacci, Bisleti, Giorgi, Gasparri

P. Ciriaci Sottosegr.

Si esaminarono partitamente i singoli dubbi.

Primo Dubbio

L'Emo *Vico* ritiene che si debba rispondere *affirmativamente* – che cioè l'essere il candidato contrario alla forma di governo è una ragione di ordine politico da potersi addurre contro di lui – solo nel caso che il candidato abbia manifestato in forma pubblica il suo convincimento.

L'Emo *Granito* risponde affermativamente, posto che il candidato abbia propugnato pubblicamente le sue idee contrarie alla vigente forma di Governo.

L'Emo *Merry del Val* afferma che per sé l'opposizione alla forma di governo non è una ragione per escludere un candidato. Cita il caso dell'Emo Cabrières che era conosciuto come monarchico quando fu eletto Vescovo; il caso dei Vescovi bavaresi attaccati alla Dinastia Wittelsbach; quello dei Vescovi spagnoli di sentimenti carlisti ecc. Se però, egli aggiunge, il candidato abbia tenuto dei discorsi, pubblicato degli scritti, svolto un'azione per propugnare le sue idee contrarie al regime, allora la cosa cambia aspetto.

L'Emo *Frühwirth* risponde *negativamente* salvo che si verifichi quanto è indicato nel Dubbio Quinto, che cioè il candidato abbia fatto propaganda delle sue idee contrarie alla forma di Governo. Egli afferma che specialmente in alcuni paesi, come la Baviera, sia impossibile persuadere le persone di alto sentire che la forma repubblicana sia la migliore. La S. Sede, quindi, deve lasciare la libertà di opinione ai candidati, eccetto, naturalmente, il caso indicato nel citato Quinto Dubbio.

L'Emo *Scapinelli* risponde anch'egli *negativamente*, subordinatamente al Quinto Dubbio.

---

⁶¹ Fejlc: „Segreteria di Stato di Sua Santità. Sezione I. Affari Straordinari”.

L'Emo *Boggiano* – che rimette il suo voto scritto, il quale viene unito al presente verbale – risponde *affermativamente*, supposto che il Governo e la forma di esso abbiano un'esistenza di fatto e siano legittimi.

L'Emo *Tacci* risponde *affermativamente* se il candidato aderisce ad una forma di governo in modo da far propaganda dei suoi principii e da cercare di farli trionfare; *negativamente*, se il candidato fosse semplicemente di una determinata opinione sul regime o anche se si comportasse, per farla trionfare, in quella misura che è permessa ad ogni libero cittadino.

L'Emo *Bisleti* nota che *de internis* non giudica la Chiesa, molto meno lo può la società civile. Quindi egli ritiene si debba rispondere *negativamente* quando il candidato sia di principii diversi sul regime, ma non se ne faccia un difensore pubblico, in modo da esser compromesso.

L'Emo *Giorgi* dice che, considerato questo dubbio come distinto dal Quinto, si deve rispondere *affermativamente*.

L'Emo *Gasparri* ritiene che l'essere il candidato contrario alla forma di Governo possa valere contro di lui solo nel caso che egli abbia pubblicamente propugnato tale suo convincimento.

Secondo Dubbio

L'Emo *Vico* risponde *affermativamente* – che cioè sono ragioni di ordine politico quelle di unità nazionale – qualora il candidato faccia propaganda delle sue idee contrarie a tale unità.

L'Emo *Granito* dice se si tratta di un candidato il quale agisce per rompere l'unità nazionale, si deve rispondere *affermativamente*. Aggiunge, però, che se si tratta di uno Stato nel quale coesistano più nazionalità, e semplicemente il candidato abbia cercato di difendere la lingua, la cultura, le tradizioni di una di queste nazionalità, salva sempre l'unità dello Stato, non può ciò costituire una ragione di ordine politico contro di lui.

L'Emo *Merry del Val* ritiene che l'opposizione all'unità nazionale può costituire una ragione di ordine politico se il candidato l'abbia propugnata o manifestata pubblicamente.

L'Emo *Frühwirth* risponde *affermativamente*, subordinatamente sempre alla risposta al Dubbio Quinto. Egualmente rispondono gli Emi *Scapinelli* e *Tacci*.

L'Emo *Boggiano* risponde *affirmativa in se et simpliciter*, salva la risposta al Quinto Dubbio. Aggiunge, però, che, siccome l'attuale sistemazione politica dell'Europa non sembra essere ancora sicuramente vitale e d'altra parte la sistemazione di alcuni Stati sembra irragionevole e contraria al tanto decantato principio di auto-decisione dei popoli, si dovrebbe fare qualche riserva per questo tempo che può dirsi di transizione e a seconda dei casi che possono presentarsi.

L'Emo *Bisleti*, nel rispondere *affermativamente* (colla riserva del Quinto Dubbio), fa osservare all'Emo *Boggiano* che bisogna tener conto anche dello stato attuale.

L'Emo *Giorgi* risponde *affermativamente*, tenendo presente il Quinto Dubbio.

L'Emo *Gasparri* dà pur egli una risposta *affermativa*, posto sempre il Quinto Dubbio. E spiega che si debba trattare proprio di rompere l'unità nazionale e non semplicemente di propugnare un'autonomia nell'orbita dello Stato esistente. Porta l'esempio di un candidato che si fosse mostrato favorevole all'autonomia dei Fiamminghi: ciò non potrebbe costituire una ragione d'ordine politico contro di lui da parte del Governo Belga.

Terzo Dubbio

Gli Emi rispondono massima *negativamente*, non essere cioè ragioni di ordine politico quelle di partito, intendendosi per *partito* quello che si muove nell'ambito del regime esistente e dell'unità nazionale (esclusi, cioè, i casi contemplati nel Primo e Secondo Dubbio). L'appartenere il candidato ad un partito diverso da quello del Governo – spiega l'Emo *Merry del Val* – non può essere un ostacolo per nominarlo, anche perché oggi i partiti al potere cambiano continuamente. E ciò, aggiunge lo stesso Emo anche se il candidato abbia un po' manifestato le sue convinzioni; bisognerebbe, per escluderlo, che fosse stato proprio un agitatore politico, il che sarebbe, del resto, un difetto per la stessa S. Sede. L'Emo *Gasparri* dice che riconosciuto in massima che le ragioni di partito non possono valere, si potrebbe, nei casi particolari, non insistere per il momento, attendendo che cambi la situazione politica. Paragonando, quindi, questo con gli altri due casi del Primo e Secondo Dubbio, egli nota che la differenza è la seguente: Se il candidato abbia fatto propaganda o contro la forma di governo o contro l'unità nazionale, la S. Sede lo esclude definitivamente; se invece vi sono contro di lui solo ragioni di partito, la S. Sede per il momento non insiste, ma non lo esclude per sempre.

Quarto Dubbio

Gli Emi ritengono che non vi sono altre ragioni di ordine politico, fuori di quelle indicate nei precedenti Dubbi. Solo l'Emo *Tacci* osserva che potrebbero esser motivi di opposizione per il Governo la nessuna o pochissima conoscenza della lingua nazionale o di lingue importanti del luogo, come pure l'esser nato in un altro Stato. Gli altri Emi rispondono che tale motivi o ricadono in quelli contemplati nei primi due Dubbi, o non sono di ordine strettamente politico, interessando essi anche la S. Sede, la quale di fatto vuole tenerne conto. L'Emo *Tacci* replica notando che, pur non essendo motivi di ordine strettamente politico, il governo, però, potrebbe trovar modo di portarli, facendosi, ad esempio, interprete dei desideri della popolazione. L'Emo *Merry del Val* dice che un caso pratico potrebbe esser questo: che, cioè, per una diocesi sia molto scarso il numero dei candidati e quelli che conoscono la lingua del luogo non abbiano tutte le qualità ecclesiastiche richieste dall'ufficio di Vescovo. In tal caso la scelta della S. Sede deve cadere tra quelli che non conoscono la lingua locale,

nonostante le insistenze in contrario del Governo. A questo si risponderebbe che non vi è altra possibilità di scelta e che, d'altronde, il nuovo Vescovo può ben apprendere la lingua richiesta o anche nominare un Vicario Generale che la parli.

Facta eadem die per me infrascriptum Beatissimo Patri relatione, SSmus resolutiones EEmorum Patrum adprobare dignatus est.

P. Ciriaci Subsecretarius

TÓTH KRISZTINA